

Obowiązek swój spełnili. Dr Piotr Wierzbicki o członkach Związku w akcji „Burza” – w 80. rocznicę

[19 GRUDNIA 2024](#)

Na zdjęciu: Wkroczenie do Działoszyc oddziału Tomasza Adranowicza „Pazura” im. Bartosza Głowackiego, ze składu batalionu informacyjnego 106 DP AK. Fot. Muzeum AK

Motto

Podstawowy cel „Burzy”: podkreślenie naszej woli bicia Niemców i to nawet w wypadku niekorzystnego dla nas stosunku sił

Fragment rozkazu Komendanta Głównego AK gen. bryg. T. Komorowskiego „Bora” precyzujący założenia planu „Burza” (20 listopada 1943 r.).

Wśród uczestników akcji „Burza” byli również nauczyciele z legitymacją Związku Nauczycielstwa Polskiego, w czasie II wojny światowej – żołnierze Armii Krajowej. Wspominamy postacie takie jak Zofia Orliczowa, łączniczka Okręgu Lwowskiego AK,

Kazimierz Sporny, komendant Szkoły Podchorążych w powiecie łowickim czy Józef Karol Kucz, dowódca plutonu AK w powiecie krośnieńskim, i wielu, wielu innych...

W 2024 r. obchodziliśmy wiele rocznic związanych z II wojną światową i wydarzeniami, w których swój udział mieli członkowie Związku Nauczycielstwa Polskiego. Na łamach Głosu Nauczycielskiego ukazało się w 2024 r. wiele publikacji dotyczących m.in. udziału nauczycieli z ZNP w wojnie obronnej 1939 r., a następnie 85. rocznicy podjęcia przez Związek działalności konspiracyjnej pod kryptonimem Tajnej Organizacji Nauczycielskiej, uczestnictwa związkowców w Powstaniu Warszawskim czy w walkach polskich jednostek na froncie zachodnim w 1944 r.

Kończąc tegoroczny cykl rocznicowych artykułów wspomnijmy jeszcze 80. rocznicę akcji (operacji) „Burza” Armii Krajowej, w której również uczestniczyli członkowie Związku, w tym wielu uhonorowanych Złotą Odznaką ZNP, najwyższym związkowym odznaczeniem.

Wystąpić w roli gospodarza

Zagadnienie „Burzy” jest często odnoszone przede wszystkim do Powstania Warszawskiego, które było kulminacją i zarazem kontynuacją tych działań. Kilka słów o genezie „Burzy”. W związku ze zmieniającą się sytuacją na froncie wschodnim po klęsce Niemiec pod Stalingradem i Kurskiem w 1943 r. i w wyniku szybkiego marszu Armii Czerwonej w kierunku przedwojennych polskich granic dotychczasowe plany powstania powszechnego na całym terytorium Rzeczypospolitej uległy zmianie. Zastąpiono je i zostały zastąpione planem wzmożonej akcji dywersyjnej pod kryptonimem „Burza”, przy jednoczesnym zachowaniu w mocy zarządzeń wydanych na wypadek powstania.

Zgodnie z rozkazem 1.300/III do operacji „Burza” Komendanta Głównego AK gen. bryg. Tadeusza Komorowskiego „Bora” z 20 listopada 1943 r. działania zbrojne miały polegać na „zaciętym nękaniu cofających się straży tylnych niemieckich” i „na silnej dywersji na całej głębokości terenu”. Wszystko to po to, aby po zwycięskiej walce „wobec wkraczającej na ziemię naszej regularnej armii rosyjskiej – wystąpić w roli gospodarza”.

W tym ujęciu akcja „Burza” miała być czymś pośrednim pomiędzy prowadzoną już walką bieżącą a powstaniem powszechnym w klasycznym tego słowa znaczeniu, które jednak w zaistniałych warunkach nie mogło być uruchomione. Była zatem pomyślana jako otwarta walka partyzancka o doraźne cele militarne. „Burza” trwała od 4 stycznia 1944 r. do stycznia 1945 r.

W szeregach żołnierzy AK, którzy brali w niej udział, byli liczni członkowie ZNP. Operacja ta objęła cały kraj, choć rozpoczęła się na wschodnich terenach II Rzeczypospolitej tj. Wołyniu, Podolu, Wileńszczyźnie, na obszarze województw stanisławowskim, lwowskim, potem Polesiu i Lubelszczyźnie. Objęła takie miasta jak Wilno, które w ramach operacji „Ostra Brama” (7-13 lipca 1944 r.) zostało wyzwolone przez AK, czy też Lwów, także wyswobodzony przez polskie podziemie przy współpracy z Armią Czerwoną (22-27 lipca 1944 r. – tzw. Burza we Lwowie).

Oddział Kedywu Okręgu Lwów idzie spod Politechniki Lwowskiej ulicą L. Sapiehy w kierunku dworca kolejowego, aby powstrzymać powstałą wśród ludności cywilnej panikę na wieść o obecności ukraińskiej dywizji SS Galizien morującej Polaków w zachodniej części miasta, 25 VII 1944. Fot. Zbiory Muzeum AK

Powołano pod broń blisko 100 tys. żołnierzy

Na wschodzie „Burza” trwała do końca lipca 1944 r., jej pokłosiem było wyzwolenie przy współpracy z Armią Czerwoną lub samodzielnie przez AK setek miejscowości. Powołano pod broń blisko 100 tys. żołnierzy, działały także regularne jednostki AK np. 27 Wołyńska Dywizja Piechoty AK, największy taki związek taktyczny (blisko 7 tys. żołnierzy). Przeszła ona szlak bojowy z Wołynia na Lubelszczyznę.

Od sierpnia 1944 r. ustabilizowanie frontu i wybuch powstania w Warszawie przesunęły „Burzę” na zachód i objęła ona południowe i północne obszary kraju w tym Mazowsze, Małopolskę, Kieleckie, a także tereny Wielkopolski. W wyniku działań zbrojnych powstawały Rzeczypospolite Partyzanckie tzw. enklawy wolnej Polski, tereny opanowane przez siły AK i utrzymane przez dłuższy czas, zamieszkałe przez stałych mieszkańców, którzy znaleźli się pod władzą i opieką polskiego wojska. Takie enklawy powstały w wyzwolonych przez powstańców dzielnicach Warszawy, czy też we Lwowie oraz Wilnie.

Rzeczypospolite Partyzanckie

Do najbardziej znanych Rzeczypospolitych Partyzanckich zaliczyć można: Zasmęcką – rozciągającą się pomiędzy Kowlem a Włodzimierzem Wołyńskim rejon koncentracji oddziałów 27 Wołyńskiej DP AK (styczeń – kwiecień 1944 r.); Dziewieniską – powiat oszmiański (wiosna 1944 r.); Turgielską – południowo-wschodnią część województwa wileńskiego (kwiecień-lipiec 1944 r.); Stołpecko-Nalibocką na Nowogródczyźnie (kwiecień-lipiec 1944 r.), Kampinoską pod Warszawą (1 sierpnia – 26 września 1944 r.).

Na Kielecczyźnie powstała Rzeczypospolita Wszachowska, gdzie rozegrała się dwudniowa bitwa pod Radoszycami (2-3 sierpnia 1944 r.). Istniały także Kazimiersko-Proszowicka Rzeczypospolita Partyzancka (pińczowska), obejmująca teren ok. 1 tys. m kw. (24 lipca-12 sierpnia 1944 r.), Republika Iwonicka (26 lipca-20 września 1944 r.), Rzeczypospolita Raciechowska (28 lipca 1944 r.-18 września 1944 r.). Najdalej na południu Polski – w Małopolsce – funkcjonowała Republika Ochotnicka, która działała najdłużej, a stworzona była przez 1 Pułk Strzelców Podhalańskich AK (24 września 1944 r. – 21 stycznia 1945 r.).

Na pomoc walczącej Warszawie

14 sierpnia 1944 r. gen. Tadeusz Komorowski „Bór” wydał rozkaz skierowany do „wszystkich rozporządzalnych, dobrze uzbrojonych jednostek AK”, który nakazywał marsz na pomoc walczącej stolicy. Wówczas rozpoczął się kolejny etap „Burzy” i wzmożyły się działania zbrojne. Zadaniem jednostek spieszących ze wsparciem dla powstańców było, jak

sformułowano, „bicie sił nieprzyjaciela znajdujących się na peryferiach i przedmieściach Warszawy i wkroczenie do walki wewnątrz miasta”.

Najbliższe Warszawy oddziały z Mazowsza i Kielecczyny rozpoczęły tzw. Operację „Zemsta” i ruszyły wspomóc walczącą stolicę. Jednak oddziały AK w zasadzie z wszystkich rejonów ruszały z odsieczą Warszawie, także z już opanowanych przez Sowietów obszarów. Warto zaznaczyć, że jednostki AK walczące w akcji „Burza”, szczególnie na wschodzie, były rozbrajane przez Sowietów, a żołnierze byli mordowani, wywożeni do łagrów lub wcielani do Ludowego Wojska Polskiego.

Wilno, Lwów, Lubelszczyzna...

Zdjęcie prof. Witolda Czarneckiego wśród żołnierzy Szarych Szeregów na Wileńszczyźnie w 1944 r. (Jego osoba zaznaczona kołem)

W wydarzeniach „Burzy” byli aktywni członkowie ZNP, walczący w jednostkach Armii Krajowej (lub we współpracujących i częściowo scalonych z AK Batalionach Chłopskich). W walkach na Wileńszczyźnie w operacji „Ostra Brama” uczestniczył **prof. Witold Czarnecki** (1927-2023), członek Związku na Politechnice Białostockiej, żołnierz 3. Wileńskiej Brygady Partyzanckiej „Szczerebca” AK, ps. Kadet. Za swoją walkę doświadczył zesłania do sowieckich łagrów (Kaługa, Liudinowo, Tichanowaja Pustynia), co opisał we wspomnieniach „Żyłem ciekawie”. Otrzymał wiele odznaczeń m.in. Krzyż AK i Medal Wojskowy za „Burzę”.

Kolejną postać to **Kazimierz Stanisław Leszczyński**, ps. Czarny (1926-2017), który od września 1941 r. był żołnierzem Batalionów Chłopskich (BCh) w obwodzie II w gminie Kraśnik na Lubelszczyźnie (Okręg IV), jako podkomendny majora Bolesława Resztaka. Tam też brał udział w akcji „Burza” późną wiosną i latem 1944 r. Za swe zasługi na polu walki został odznaczony Krzyżem Virtuti Militari. Po wojnie działał w ZNP, był też m.in. założycielem zespołu folklorystycznego przy Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej. Otrzymał Złotą Odznakę ZNP.

Warto wspomnieć także **Józefa Karola Kucza** (1907-1977), ps. Góra. Działał w ruchu oporu w latach 1940-1944, dowodził plutonem AK OP-15, który operował w granicach powiatu krośnieńskiego, część tej jednostki utworzyła partyzancką Republikę Iwonicką. Brał udział w

szeregu akcji zbrojnych podziemia, w tym właśnie w „Burzy”, był również współorganizatorem i wykładowcą w Tajnej Szkole Podchorążych w Miejsu Piastowym. Po zakończeniu wojny pracował w edukacji w Krośnie, był członkiem Związku. Został odznaczony Złotą Odznaką ZNP.

Wśród uczestniczek „Burzy” nie zabrakło też nauczycielek. Jedną nich była **Zofia Orliczowa** (1898-1975), jeszcze przed wojną działaczka ZNP, a w podziemiu – porucznik AK o pseudonimie „Krystyna” lub „Zofia”. Była łączniczką Okręgu Lwowskiego AK, brała udział w walkach o Lwów w lipcu 1944 r. w ramach akcji „Burza”, działała też w tajnym nauczaniu. Po wojnie prześladowana przez Urząd Bezpieczeństwa. Zamieszkała w Poznaniu i tam pracowała w oświacie. Otrzymała Krzyż Walecznych, Krzyż Armii Krajowej, Krzyż Partyzancki i Złotą Odznakę ZNP.

Z innych lwowskich przedstawicieli Związku warto wymienić **Mieczysława Opalka** (1881-1964), prezesa Okręgu Lwowskiego ZNP, znanego działacza związkowego i legionistę, oraz jego syna Bolesława (1925-2018). Obydwaj Opalkowie, ojciec i syn, zaangażowani byli w pracę w podziemiu. Syn brał udział bezpośredni w batalii o Lwów 1944 r., był żołnierzem kompanii „C” Eksterytorialnej Komendy AK Lwów pod kryptonimem „Warta” na Rzeszowszczyźnie. Po wojnie zaangażował się w działalność kombatancką i krzewienie pamięci o kresach. Ojciec po wojnie nadal nauczał, pod koniec życia przeniósł się do Nowego Sącza.

Opaska kombatancka AK i beret prof. Witolda Czarneckiego, członka ZNP, uczestnika Akcji „Burza” na Wileńszczyźnie, walczącego w operacji „Ostra Brama”. Ze zbiorów syna Bartosza Czarneckiego

„Cichociemny” z ZNP

Do grona lwowskich uczestników „Burzy” dodać trzeba również **Stanisława Olszewskiego** ps. Bar (1912-1994), “cichociemnego”. Był absolwentem Państwowego Seminarium Nauczycielskiego w Solcu nad Wisłą. W 1934 r. zdał maturę i uzyskał dyplom nauczyciela szkół powszechnych. Działał w ZNP. Pod koniec sierpnia 1939 r. został zmobilizowany do 86 pułku piechoty 19 Dywizji Piechoty w Mołodecznie.

Internowany na Litwie, przedostał się do Francji, a później do Wielkiej Brytanii. PO szkoleniu został skierowany do okupowanej Polski, z przydziałem do Kedywu Okręgu AK Lwów. Zrzucony w nocy z 16 na 17 lutego 1943 r. w ramach operacji „Rasp”. Otrzymał stanowisko dowódcy Ośrodka Dywersyjnego „Północ” we Lwowie. Walczył o wyzwolenie miasta w 1944 r. Uwięziony przez Sowieców został skazany na 15 lat katorgi przez Wojenny

Trybunał Lwowskiego Okręgu Wojskowego. Do 1956 r. przebywał w łagrach za kołem polarnym. Powrócił do Polski, była działaczem oświatowym. Odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari i Krzyżem Walecznych.

Od Szkoły Podchorążych do uniwersytetu

Warto przypomnieć jeszcze nazwisko **Kazimierza Spornego** (1911-1983), nauczyciela, który łączył służbę w zbrojnej konspiracji z tajnym nauczaniem. Do ZNP wstąpił jeszcze przed wojną. W latach okupacji działał w AK w powiecie łowickim. Jego dowódcami byli komendant Obwodu AK na powiat łowicki mjr. Lucjan Zieliński ps. Smuga oraz kapitan Witold Pękalski, ps. Wróbel. Był zastępcą tego ostatniego w latach 1940-1941, wówczas dowódcy oddziału AK w gminie Bielawy.

Sporny nosił pseudonim „Jakub”, a od 1942 r. aż do końca wojny sam dowodził oddziałem AK i zarazem był komendantem Szkoły Podchorążych w powiecie łowickim oraz organizował tajne nauczanie, m.in. założył i prowadził Komisję Kształcenia Nauczycieli w Łodzi. Brał udział w walkach w trakcie „Burzy”. Po wojnie był m.in. organizatorem Roczno Państwowego Kursu Nauczycielskiego, dyrektorem Liceum Pedagogicznego w Łodzi, a następnie dyrektorem Studium Nauczycielskiego oraz wykładowcą Uniwersytetu Łódzkiego. Działał w ZNP, otrzymał Krzyż Partyzancki i Krzyż Armii Krajowej.

Żołnierze AK z Dzielnicy Śródmieście w czasie walk we Lwowie, od lewej Witold Gawalewicz „Leśnik” i Bolesław Opalek „Żbik”
fotografia ze zbiorów Muzeum Armii Krajowej w Krakowie

Liczba członków ZNP zaangażowanych w operację „Burza” obejmowała tysiące osób. Trudno przedstawić wszystkie biogramy w krótkim artykule. Jednak chociażby tylko powyższe przykłady wskazują na skalę zaangażowania w tę operację przedstawicieli Związku, którzy podjęli bój o wolną Polskę 1944 r. Wprawdzie – prafrazując przysięgę AK – „Wolność nie była dla nich nagrodą”, to jednak swój obowiązek spełnili.

Dr Piotr Wierzbicki

Adiunkt w Muzeum Armii Krajowej w Krakowie im. Gen. Emila Fieldorfa „Nila” w Krakowie, współautor wystawy stałej w Muzeum AK, przewodniczący Komisji Historii i Promocji ZNP Kraków-Śródmieście, nauczyciel, jeden z kuratorów wystawy „Rzeczpospolite partyzanckie – enklawy wolności” w Krakowie

Uzupełnieniem niniejszego artykułu jest lista wybranych członków ZNP odznaczonych Złotą Odznaką i Medalem Edukacji Narodowej, którzy brali udział w akcji „Burza”. Zamieszczam tę listę, chcąc uwypuklić skalę wysiłku zbrojnego członków Związku zaangażowanych w konspirację. Lista ta powstała na podstawie Bazy Żołnierzy Kresowych AK prowadzonej przez Muzeum AK w Krakowie, a w przygotowaniu listy pomógł mi Karol Kordas, pracownik Muzeum AK i doktorant UJ.

Lista postaci wybranych z Bazy Kresowych Żołnierzy AK Muzeum AK w Krakowie, odznaczonych Złotą Odznaką ZNP i Medalem KEN, biorących udział w operacji „Burza:

Aleksander Sokołowski, ur. 14.04.1912, ps. Wir

Eugenia Mostowiec, ur. 21.01.1913

Halina Kukowicz-Bobkowska, ur. 2.06.1903, Okręg Wilno

Janina Arciszewska z d. Żochowska, ur. 20.03.1923 ps. Nadzieja, Okręg Białystok

Janina Łozowska z d. Użałowicz, ur. 24.08.1923, ps. Szarotka, Okręg Nowogródek, 77 Pułk Piechoty AK

Jerzy Górski, ur. 2.10.1928, ps. Kot, Okręg Lwów, inspektorat Lwów

Józef Raubo, ur. 7.01.1907, ps. Zenita, Okręg Nowogródek, Komenda Obwodu

Józef Wydrzycki, ur. 16.09.1909, ps. Boy, Okręg Nowogródek

Józef Marian Romański, ur. 23.02.1919, ps. Hubicki, Okręg Lwów BIP (Biuro Infortmacji i Propagandy)

Ludwika Górowska, ur. 25.08.1921, ps. Luna, Okręg Wilno, II batalion Dzielnica „B” (Operacja „Ostra Brama”)

Maria Kotlarz, ur. 21.07.1918, ps. Orlica, Okręg Białystok, Wojskowa Służba Kobiet

Regina Wasąg-Juniewicz, ur. 3.12.1927, Okręg Wilno

Roman Buczek, ur. 15.01.1928 ps. Orłowski, Kula, Okręg Lwów, 27 Wołyńska Dywizja Piechoty AK, 23 Pułk Piechoty AK, 2 kompania

Seweryna Zofia Butkiewicz, ur. 27.12.1916, Okręg Wilno, tajne nauczanie

Stanisław Budkiewicz, ur. 30.04.1920, ps. Grek, Okręg Wilno, 7 Wileńska Brygada AK (Operacja „Ostra Brama”)

Stanisław Trusz, ur. 05.05.1918, ps. Miecz, Szczerba, Okręg Lwów, Komenda Dywersji

Stefan Żynda, ur. 11.04.1931, ps. Kanoniok, Sciopa, Okręg Wilno, 3 i 8 Wileńska Brygada AK (Operacja „Ostra Brama”)

Tadeusz Różański, ur. 28.02.1924, ps. Świda, Okręg Wołyń, 27 Wołyńska Dywizja Piechoty AK, 50 pułk piechoty, 2 kompania

Wanda Bućko, ur. 11.06.1921, ps. Mira

Wilhelm Szczuko, ur. brak danych, Okręg Nowogródek

Zofia Lebiedź, ur. 26.09.1898, ps. Zofia, Krystyna, Okręg Lwów

Zofia Około-Kulak, ur. 25.05.1910 ps. Władka, Okręg Białystok, Sztab Obszaru nr 2, Białystok

Bibliografia

>> Archiwum Muzeum AK w Krakowie

>> Baza Kresowych Żołnierzy AK – Muzeum AK

>> Wystawa „Rzeczpospolite partyzanckie – enklawy wolności”, 2024, Muzeum AK w Krakowie – kuratorzy: Anna Radecka, dr Piotr Wierzbicki

>> T. Balbus „Zofia Orlicz”, [w:] „Małopolski słownik biograficzny uczestników działań niepodległościowych 1939-1956”, tom VI, Towarzystwo Sympatyków Historii, Kraków 2000

>> M. Fijałka „27 Wołyńska dywizja piechoty”, Warszawa 1986

>> T. Jałmużna „Aktywność pedagogiczna i oświatowa Kazimierza Spornego” [w:] „Rola szkolnictwa łódzkiego w tworzeniu dziedzictwa kulturowego Łodzi w XX wieku. Tradycje i współczesność łódzkich szkół średnich”. Łódzkie Towarzystwo Naukowe Łódź 2001

>> Józef Kucza (oprac. H. Olbrycht) [w:] „Słownik biograficzny zasłużonych nauczycieli i działaczy Związku Nauczycielstwa Polskiego miasta Krosna”, S. Rusnarczyk (red.), Związek Nauczycielstwa Polskiego Zarząd Oddziału w Krośnie, 1999

>> K. Komorowski (red.) „Operacja >>Burza<< i powstanie warszawskie”, Warszawa 2002

>> M. Opalek „O Lwowie i mojej młodości: kartki z pamiętnika, 1881-1901”, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1987

>> P. Wierzbicki, artykuły archiwalne, „Głos Nauczycielski”

Zdjęcia: Muzeum AK W Krakowie

<https://glos.pl/obowiazek-swoj-spelnili-dr-piotr-wierzbicki-o-czlonkach-zwiazku-nauczycielstwa-polskiego-w-akcji-burza-w-80-rocznice>